

Marta Rendla

RAZVOJ DOMOV ZA STARE LJUDI V ČASU SOCIALIZMA V SLOVENIJI*

UVOD

Skupnost socialnih zavodov Slovenije s sedežem v Ljubljani, ki so jo ob koncu leta 1967 ustanovili predstavniki takratnih slovenskih socialnih zavodov, je razvoj domov⁶⁴³ oziroma skrbi za starejše osebe v Sloveniji za obdobje socializma pred leti razdelila v več razvojnih faz. Času socializma po tej delitvi v razvoju skrbi za starejše ustrezata druga in tretja razvojna faza. Drugo obdobje zajema čas po 2. svetovni vojni, in sicer do leta 1972, ko je bil pri Skupnosti pokojninsko-

* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

643 Domovi za starejše osebe že od nekdanj sodijo v socialno varstvo, torej na primarno področje socialnega dela. Zaradi prevladujočih zdravstvenih delavcev so domovi za stare glede na uresničevanje poslanstva socialnega dela uvrščeni med njegove partnerske institucije, saj socialno delo enakopravno sodeluje z drugimi strokovnimi profili. Zaradi prevladujoče stroke in vse hujših zdravstvenih težav stanovalcev so domovi za stare že v osemdesetih letih privzeli značilnosti zdravstvenega modela in totalne institucije. – Milošević Arnold, Razvoj domov za stare, str. 263.

invalidskega zavarovanja Slovenije ustanovljen Sklad za gradnjo stanovanj in domov za upokojene. Tretje obdobje pa obsega čas od leta 1972 do sprejetja zakona o socialnem varstvu leta 1992.⁶⁴⁴ Stroka socialnega dela v razvoju domov za starejše s stališča uresničevanja svojega poslanstva v organiziranju domov za isto obdobje loči naslednja obdobja: obdobje med letoma 1946 in 1950, ko socialno delo še ni bilo profesionalno oziroma ga označuje pionirsko delo; obdobje med letoma 1951 in 1965, ko dobijo uslužbenci pri organiziranju dela v domovih možnost za diferenciacijo opravil; in obdobje med letoma 1967 in 1991, ko prevlada socialnogerontološki model domov; socialno delo pa se postopno profesionalizira.⁶⁴⁵

PREHOD OD TRADICIONALNE K MODERNEJŠI INSTITUCIONALNI OSKRBI STAREJŠIH

Na razvoj varstva starih ljudi v Sloveniji v povojnem obdobju je vplivalo več dejavnikov, in sicer: tradicija institucionalnega varstva, posledice druge svetovne vojne, pospešena industrializacija in modernizacija ter razvoj medicine in gerontologije.⁶⁴⁶ Nadzor nad celotnim področjem socialnega skrbstva, sestavni del katerega je bila oskrba starejših, je v obravnavanem obdobju v Sloveniji prevzela država. Po končani vojni se je začela uveljavljati izrazito institucionalna oskrba starejših ljudi. Področje institucionalnega varstva se je ob izrednem pomanjkanju sredstev do leta 1950 preoblikovalo iz dotedanjih hiralnic in zavetišč v nekoliko prijaznejše »domove onemoglih«.

To je bilo pionirsko obdobje po prisotnosti stroke socialnega dela v delovanju domov kot tudi na področju samega zavodskega varstva. Številne ustanove so v povsem starih okvirih delovale naprej, druge so bile odpravljene ali pa preseljene na nove lokacije. Socialno delo, za katero je takrat veljalo vsako delo z ljudmi, ne glede na to, kdo ga je opravljal, je bilo še neprofesionalno. Socialne dejavnosti so v tem času potekale v občinskih upravnih službah. Kot izraz medsebojne pomoči in solidarnosti so bile razvite tudi številne prostovoljne socialne dejavnosti. Z ukrepi pomoči se je socialno delo takrat usmerjalo predvsem v reševanje gmotnih težav ljudi.⁶⁴⁷ Družba je namreč težave starejših ljudi z nizkim življenjskim standardom, neurejenim stanovanjskim vprašanjem, neurejenimi pravicami do socialnega in invalidskega zavarovanja reševala tako, da jih je nameščala v institucije. Starim, brez pravice do starostne pokojnine, in drugim socialno ogroženim skupinam

644 Cizelj, *Strateški razvojni program*, str. 10.

645 Milošević Arnold, *Razvoj domov za stare*, str. 264–275.

646 Mali, *Institucionalno varstvo starih ljudi*, str. 281.

647 Milošević Arnold, *Razvoj domov za stare*, str. 264–267.

prebivalstva so denarno pomoč zagotavljali ljudski odbori. Ti so recimo plačevali oskrbnine odraslim brez lastnih dohodkov v socialnih institucijah.⁶⁴⁸ Kot primer ene takih socialnih institucij si pogledajmo finančno podlago delovanja Zavetišča sv. Jožefa v Ljubljani na Vidovdanski cesti 9 kmalu po vojni. Zavetišče sv. Jožefa, ki je bilo do selitve njegovih oskrbovancev leta 1948 pod začasno upravo Mestnega ljudskega odbora za glavno mesto Ljubljana ter v pristojnosti socialno-zdravstvenega oddelka le-tega in še ni bilo podržavljeno, se je financiralo tako iz plačanih oskrbnin oskrbovancev, ki so jih ti krili iz lastnih pokojnin oziroma so jim jih plačali njihovi svojci, kot tudi iz plačanih oskrbnin okrajnih ljudskih odborov oziroma mestnega ljudskega odbora. Dohodke zavetišča sta sestavljala tudi vrtna ekonomija zavetišča in delo uslužbencev, ki so namesto plačila za svoje delo lahko v zavetišču stanovali in prejeli hrano. Od 436 oskrbovancev si je leta 1947 tu oskrbnino samih plačevalo 145 oskrbovancev, 186 oskrbovancev jo je plačeval Mestni ljudski odbor z dotacijami, 29 oskrbovancev si jo je plačevalo deloma samih, deloma jim jo je plačeval Mestni ljudski odbor, 38 oskrbovancev je podpiral Okrajni ljudski odbor, 18 oskrbovancev si naj bi oskrbnino odslužilo z delom, 20 pa jih je ob sprejemu v zavetišče položilo določena sredstva za do-smrtno oskrbnino.⁶⁴⁹

Domovi, za katere je bila od leta 1946 pristojna občinska uprava, so postali javne institucije. Nego in oskrbo so prva leta po vojni še vedno opravljale redovnice, saj ustrezno usposobljenih bolničark še ni bilo, so se pa pomanjkanja osebja zavedali; prav tako so želeli izvesti laizacijo strežnega osebja. Za ponazoritev podajam podatke o kadrovske sestavi Zavetišča sv. Jožefa v Ljubljani. Med njegovim osebjem, katerega zmogljivost je maja 1948 znašala 453 lastnih postelj, nekaj oskrbovancev pa je imelo tudi lastno pohištvo – glede na velikost in zmogljivost kuhinje pa bi zavod lahko sprejel 600 oskrbovancev –, je bilo maja 1947 poleg 53 civilnih uslužbencev kar 54 redovnic. Prizadevanja pa so šla v smeri laizacije in poenotenja upravnega poslovanja.⁶⁵⁰

Možnosti institucionalnega varstva za stare ljudi so se v tem obdobju glede na predvojno obdobje izrazito zmanjšale in ostale okrnjene vse do sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja. Tik po koncu vojne je bilo zaradi povečanih potreb po bolniških posteljah veliko dotedanjih socialnih ustanov preurejenih v zdravstvene ustanove (hiralnica na Japljevi ulici s kapaciteto 300 ležišč je postala infekcijska klinika), v nekaterih od teh institucij so po vojni dobili mesto mladi ljudje, vojne sirote in ljudje brez lastnih bivališč, v nekatere so umestili internate srednjih šol (npr. Zavetišče sv. Jožefa na Vidovdanski cesti se je preoblikovalo v

648 Hlebec in Mali, Tipologija razvoja institucionalne oskrbe starejših ljudi, str. 30.

649 SI_ZAL_LJU/0479, š. 220, a. e. 50, št. 1447/47, Proračun s pojasnili za leto 1948.

650 SI_ZAL_LJU/0479, š. 220, a. e. 50, št. 547/47, Mesečno poročilo o stanju zavetišča aprila 1947, št. 926/48-VI, Pojasnila k poročilu za mesec maj 1948.

internat tehnične srednje šole), nekateri domovi pa so bili zaradi dotrajanosti opuščeni.⁶⁵¹ Predvojno stanje (63 domov s 3.249 posteljami) je bilo z 31 domovi in 3.100 mesti približno doseženo leta 1964. Od sredine šestdesetih let je število domov z 32 narastlo na 53 domov leta 1990. Čeprav je bilo število domov še vedno manjše glede na predvojno stanje, pa so bile posteljne zmogljivosti 53 domov z 11.260 posteljami skoraj triinpolkrat večje kot tiste pred vojno.⁶⁵² Prioriteta socialnega skrbstva takoj po vojni je bila namreč obnova porušene države in preskrba v vojni prizadetih oseb; druga naloga pa je bila reševanje socialnih vprašanj, ki so obstajala kot dediščina kapitalizma. V ta okvir so sodili širitev pravic, izhajajočih iz statusa zaposlitve, širitev socialnega, zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, zmanjševanje razlik v plačilnih razredih itd.

Vse to in pomanjkanje stanovanjskih stavb zaradi posledic vojne je pripomoglo k temu, da so problematiko starih ljudi reševali z umeščanjem domov za stare v adaptirane, za silo vzdrževane stare gradove in graščine. Življenjske razmere v njih so bile podobne razmeram v hiralnicah in ubožnicah pred vojno in med njo. S sanacijami so sčasoma sicer izboljševali življenjske razmere, z novimi gradnjami ob gradovih izboljševali standarde bivanja, z zaposlovanjem ustrezno usposobljenega kadra izboljševali oskrbo stanovalcev, niso pa odpravili ključne pomanjkljivosti teh zgradb – izoliranosti. Lokacija v gradove nameščenih domov je bila oddaljena od življenjskih središč, mest in družbenih dogajanj, kar je negativno vplivalo na počutje starih ljudi. Zaradi oddaljenosti je pogosto prihajalo celo do izgube stika s svojci, zato so se oskrbovanci počutili vse bolj odrinjene in zapostavljene.

S preimenovanjem v domove za onemogle in nato v domove za stare, pri čemer so življenjske razmere ostajale enake, se je po vojni zgodila transformacija ubožnic, zavetišč in hiralnic v domove za stare, ki so z imenom bolj določno izražali, kateri družbeni skupini so namenjeni.⁶⁵³ Starost je legitimno mesto dobila v institucijah, stari ljudje v njih pa dejansko namestitev. Značilna je bila marginalizacija starih ljudi in ljudi s posebnimi potrebami. Kot je bilo že povedano, je oblast kot najprimernejšo rešitev videla v nameščanju teh ljudi v nekdanje graščine, ki so bile po nacionalizaciji na voljo. Začelo se je tudi preseljevanje starih in drugih

651 Ljubljana je po vojni zaradi spremenjenih potreb tako izgubila naslednje ustanove za stare ljudi: Dom starih in onemoglih na Poljanski cesti – Jožefišče, hiralnico na Japljevi ulici s kapaciteto 300 ležišč ter hiralnico na Vidovdanski cesti, imenovano Zavetišče sv. Jožefa, z zmogljivostjo do 700 ležišč. Oskrbovanci so bili preseljeni izven Ljubljane na Štajersko, in sicer nepokretni v Gornjo Radgono, Dornavo in Jelšingrad; duševno bolni pa v Hrastovec; v hiralnico na Japljevi je bila umeščena Infekcijska klinika; Zavetišče sv. Jožefa pa je postalo internat tehnične srednje šole. – SI_ZAL_LJU/0479, š. 220, a. e. 48, Poročilo starostnega skrbstva za mesec maj 1947 in SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 491, Stanovanjski blok upokoencev na Taboru in njegov delokrog. Ljubljana 22. maja 1964.

652 Mali, *Od hiralnic do domov za stare*, str. 31; *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, str. 409; *Statistični letopis Republike Slovenije 1995*, str. 170.

653 Mali, *Od hiralnic do domov za stare*, str. 32, 33.

»motečih« ljudi vseh starosti iz Ljubljane in zahodnih regij Slovenije na Štajersko in Dolenjsko (Dornava, Hrastovec, Lukavci, Impoljca). Ljubljanska mestna oblast je denimo prva leta po vojni preselila nepomične stanovalce hiralnic v Gornjo Radgono in Jelšingrad pri Šmarju. Socialna delavka Vida Tomšič Arnold domneva, da je bil razlog za selitve tudi v pomanjkanju hrane v mestu in cenejšem vzdrževanju ustanov na podeželju.

Prav tako meni, da je bilo tedaj zavodsko varstvo obremenjeno s predsodki, saj so bili stanovalci ustanov večinoma še zmeraj brez lastnih dohodkov, veliko pa je bilo tudi duševno bolnih in telesnih invalidov. Delo osebja v domovih v prvem povojnem obdobju tudi še ni bilo diferencirano. Delovni dan zaposlenih, ki je trajal ves dan, je bil enako načrtovan kot za stanovalce. Popolnoma so se delu, kot edino kvalificirano osebje za nego bolnikov, lahko predale le redovnice.

Razvoj domov po vojni je potekal v znamenju velikih kapacitet in kolektivističnega duha. V prvem povojnem obdobju je tako nastalo več skupin domov z namestitvijo velikega števila starih ljudi pod eno streho, v katerih so izvajali institucionalno varstvo:

1. Zgodila se je transformacija ubožnic v domove za stare oziroma v domove za onemogle.

2. Nastala je skupina domov, umeščena v adaptirane, za silo vzdrževane stare gradove in graščine.

3. Oblikovala se je tudi skupina domov, umeščena v zgradbe, ki niso bile grajene za izvajanje institucionalnega varstva, a so postale domovi za stare.

Naj navedem nekaj primerov prve skupine domov:

- leta 1870 zgrajeno občinsko Zavetišče Franca Lambrechta v Slovenskih Konjicah, po vojni preimenovano v Dom onemoglih Dravograd, se je leta 1954 preimenovalo v Lambrechtov dom Slovenske Konjice;
- leta 1889 v Dravogradu ustanovljena Ubožnica Franca Jožefa se je leta 1951 preimenovala v Dom onemoglih Dravograd;
- po prvi svetovni vojni zgrajena Ubožnica v Mengšu se je z letom 1950 preimenovala v Dom onemoglih;
- pred drugo svetovno vojno odprto mestno zavetišče na Jesenicah se je v letu 1947 preimenovalo v Dom onemoglih;
- otroška bolnica na Poljanski cesti v Ljubljani je po drugi svetovni vojni postala dom, ki je v sodobnem času pod upravo Doma upokojencev Ljubljana Center;
- predvojno Zavetišče križniškega reda za onemogle v Metliki se je v letu 1946 preimenovalo v Dom onemoglih.⁶⁵⁴

654 Prav tam, str. 28.

Skupina domov, umeščena v zgradbe, ki niso bile grajene za izvajanje institucionalnega varstva, a so po vojni bile izbrane za domove za stare in v katerih se je izvajalo institucionalno varstvo:

- Samostan v Bokalcih: Dom starejših občanov Ljubljana Vič - Rudnik;
- Kaznilnica v Izoli: Dom upokoencev Izola;
- Podeželski dvorec v Impoljci: Dom upokoencev in oskrbovancev Impoljca;
- Graščina v Lukavcih: Dom Lukavci;
- Grad v Muretincih: enota Doma upokoencev Ptuj;
- Vojaški objekt obmejne finančne straže na Petrovem Brdu: enota Doma upokoencev Podbrdo;
- Vojašnica Podbrdo: Dom upokoencev Podbrdo;
- Pisarne okrajnega urada v Poljčanah: Dom dr. Jožeta Potrča Poljčane;
- Graščina v Polzeli: Dom upokoencev Polzela;
- Turnska graščina v Potočah pri Preddvoru: Dom starejših občanov Preddvor;
- Grad v Tisju: Dom Tisje Šmartno pri Litiji;
- Graščina v Viltušu: Dom upokoencev Danice Vogrinec Maribor.⁶⁵⁵

DIFERENCIACIJA OPRAVIL V DOMOVIH (1951–1965)

S procesom družbenega upravljanja na področju socialnih dejavnosti v petdesetih letih 20. stoletja se je začel proces profesionalizacije in institucionalizacije socialnega dela. Med letoma 1951 in 1965 je prišlo tudi do diferenciacije opravil v domovih. V tem času so bili v bolj ali manj ustreznih zgradbah ustanovljeni novi domovi; krepila se je zavest o potrebi po zdravstveni oskrbi in negi stanovalcev; zaposlovati se je začelo tudi prve socialne delavce in opuščalo se je vključevanje stanovalcev v delo za vzdrževanje doma.⁶⁵⁶ V političnem vrhu so spoznali, da je za reševanje socialnih vprašanj potreben nov profil socialnega delavca. Proces institucionalizacije socialnega dela je bil mogoč zlasti v socialnem varstvu. Minister za socialno skrbstvo Anton Kržišnik je leta 1949 socialno politiko opredelil kot pomembno področje, ki v širšem smislu zajema vse državne resorje, še zlasti gospodarskega, v ožjem smislu pa resor dela in resor socialnega skrbstva. Socialno skrbstvo, namenjeno preskrbi potrebnih pomoči izven delovnega procesa, se je glede na naloge delilo na socialno pomoč in

⁶⁵⁵ Prav tam, str. 29, 30. V vseh naštetih zgradbah, z izjemo v graščini v Viltušu in vojašnici v Podbrdu, so še danes domovi za stare. K in ob gradovih, v katere so bili umeščeni domovi za stare, so bile v osemdesetih letih minulega stoletja prizidane ali zgrajene samostojne zgradbe, ustrezajoče standardom skrbi za stare ljudi v institucijah. Negativne posledice življenja v institucijah, iztrganih iz središča družbenega dogajanja, pa so ostale.

⁶⁵⁶ Milošević Arnold, Razvoj domov za stare, str. 271.

skrbništvo.⁶⁵⁷ Za petdeseta leta prejšnjega stoletja je bil v razvoju domov za stare značilen proces vzpostavljanja stroke socialnega dela in zaposlovanja v socialnem skrbstvu. Čeprav socialnega dela v domovih v današnjem smislu takrat še ni bilo, pa so nekateri socialni delavci že pomembno soustvarjali starostno varstvo v Sloveniji (Perat, Bele in drugi).⁶⁵⁸

V tem času je bil kot eden prvih po vojni namensko grajenih domov za stare pri nas postavljen Dom Bokalci.⁶⁵⁹ Prve oskrbovance je sprejel oktobra 1953. Z njegovo dograditvijo je Ljubljana dobila delno nadomestilo za kmalu po vojni izgubljene zmogljivosti. Čeprav je bil Dom Bokalci namensko grajen, pa postavljenim načelom sodobne gerontologije sredi šestdesetih let ni povsem ustrezal. Ker ni imel urejene prometne povezave z mestom, so bili oskrbovanci odrezani od mesta, hkrati pa je bil to razlog za velik pritisk na domske zmogljivosti v mestu.⁶⁶⁰ Izoliranost je bila v nasprotju z načeli sodobne gerontologije. Dom Bokalci je bil zaradi značilnosti uporabnikov tudi precej stigmatiziran. Kot dom kombiniranega tipa je sprejemal fizično in psihično onemogle pa tudi razmeroma zdrave ljudi brez strehe nad glavo. Vanj so nameščali ljudi iz vseh krajev; ker pa so morali napolniti kapacitete, se je z njegovo otvoritvijo začel proces vračanja starih ljudi v Ljubljano.

Iz poročila Sekretariata za socialno varstvo LRS za leto 1961 izhaja, da so domovi v skladu z novim zakonom o zavodih prešli na samostojno financiranje in ekonomsko poslovanje; ukinjene so bile dotedanje dotacije in odgovornost občin za njihovo poslovanje.⁶⁶¹

S povojno industrializacijo in urbanizacijo se je zgodil tudi demografski in epidemiološki prehod. Stopnje umrljivosti so začele upadati in spremenili sta se slika obolevnosti in vzročna struktura umiranja. Od začetka petdesetih let (med letoma 1952 in 1954), ko je bila pričakovana dolžina življenja ob rojstvu za moške 63 let, za ženske pa 68 let, se je pričakovano trajanje življenja tako pri moških kot pri ženskah podaljševalo. Podaljševanje življenjske dobe in zniževanje števila rojstev ter selitve pa so dejavniki, ki najmočneje vplivajo na staranje prebivalstva. Med starejše narode smo se Slovenci po mednarodnih normah začeli uvrščati že v 60. letih minulega stoletja. Mednarodni standardi so takrat kot star narod

657 Zorn, Socialno skrbstvo, str. 62, 63.

658 Milošević Arnold, Razvoj domov za stare, str. 270.

659 Zemljišče za izgradnjo Doma onemoglih na Bokalcih je Mestna občina Ljubljana kupila že pred vojno in tudi izdelala načrt za njegovo izgradnjo. Objekt, ki je bil v grobem zgrajen neposredno pred začetkom druge svetovne vojne in bil med vojno precej poškodovan, je po določitvi namembnosti in končni izgradnji v začetku petdesetih let z obratovanjem začel jeseni 1953. – Šorn, O socialnem skrbstvu ljubljanske mestne občine v letih 1935–1945.

660 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 491, Stanovanjski blok upokojenecv na Taboru in njegov delokrog, 22. 5. 1964.

661 Milošević Arnold, Razvoj domov za stare, str. 268.

opredeljevali narod z nad 7 % prebivalcev, starih nad 65 let. Slovenci smo takih prebivalcev imeli leta 1961 7,8 %, leta 1971 9,3 %, leta 1980 pa že prek 10 %.⁶⁶²

Čeprav se je podaljševanje pričakovanega trajanja življenja v šestdesetih letih 20. stoletja upočasnilo, je daljša življenjska doba ljudi v Sloveniji s seboj prinašala vprašanje družbene skrbi za starejše. Stopnjeval se je pritisk na zavode za stare ljudi in kazala se je potreba po zagotovitvi večjega števila postelj. Takšne okoliščine so privedle do predloga o oblikovanju programa novogradenj in adaptacij domov. Strokovna in uradna stališča so takrat s prepoznavanjem potrebe pomoči starim ljudem v domačem okolju tudi že izražala socialno naravnanoost snovalcev starostnega varstva pri nas.⁶⁶³

UTEMELJITEV IN PREVLADA SOCIALNOGERONTOLOŠKEGA MODELA DOMOV ZA STARE LJUDI

Šestdeseta leta je zaznamovala živahna dejavnost na področju varstva starih ljudi v Sloveniji. Namestitve starejših posameznikov, ki so bili zvečine brez lastnih sredstev, so se v začetku šestdesetih let pričele postopoma umikati naraščajočemu številu upokojencev z urejenimi razmerami, z drugačnimi pogledi na svoj položaj v starosti ter z bistveno spremenjenimi potrebami. Zvrstilo se je več pomembnih mejnikov.

Leta 1961 so bili s pobudo takratnih upravnikov domov za starejše o oblikovanju centralne slovenske strokovne metodološke ustanove za povezovanje medicinske, socialne in drugih dejavnosti starejših postavljeni temelji sodobni slovenski socialni medicinski gerontologiji. Leta 1962 je začela delovati Republiška komisija za gerontološka vprašanja pri sekretariatu za socialno varstvo, ki je izdelala osnovna načela socialne gerontologije, na katerih temelji sodobno varstvo starejših v Sloveniji.⁶⁶⁴ Varstvo starejših oseb v Sloveniji, oprto na socialnozdravstveno varstvo preteklih obdobij, se je po novih sodobnih smernicah oziroma načelih socialne gerontologije začelo razvijati od sredine 60. let 20. stoletja.

Nova in namenska gradnja domov za stare oziroma socialno gerontološki model domov za stare ljudi, zasnovan na načelih socialne gerontologije, ki jih je junija 1964 sprejel Socialnozdravstveni zbor skupščine SR Slovenije, oktobra 1964 pa so jih potrdili tudi udeleženci prvega jugoslovanskega seminarja iz geriatrije, sta prevladovala v obdobju 1965–1990. Perspektive razvoja skrbi za stare ljudi sta pripravila tedanji zunanji svetovalec Sekretariata za socialno varstvo Bojan

662 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 506, Demografski podatki.

663 Milošević Arnold, Razvoj domov za stare, str. 268, 269.

664 Cizelj, *Strateški razvojni program*, str. 11.

Accetto in strokovna sodelavka sekretariata Olga Kraigher.⁶⁶⁵ Načela, ki so bila odraz gerontoloških ugotovitev biomedicinskega modela, so bila usmerjena k integraciji starih ljudi v družbo. Domovi pa so bili opredeljeni kot institucije, ki ne rešujejo le socialne problematike, temveč tudi zdravstveno. Njihova dejavnost je bila opredeljena kot gerontološko-geriatrična in jo je utemeljevala medicina.⁶⁶⁶

Mreža institucionalne pomoči se je po vojni gradila kot državni program po enotnih standardih kombiniranega tipa doma. Gradili so se domovi za zdrave in bolne, v predvidenem razmerju 70 % zdravih in 30 % bolnih oziroma nepokretnih starostnikov. Takšnemu razmerju so se podrejali tudi prostorski normativi. Čeprav je bilo v svetu poznanih več vrst kolektivnih domov za stare ljudi, pa sta se pri nas v omenjenem času uveljavili dve vrsti tovrstnih domov. Domovi za duševno prizadete starejše prebivalce, ki jih ni bilo mogoče imeti med duševno zdravimi starimi prebivalci, in domovi kombiniranega tipa, v katerih so prebivali stari zdravi ljudje, kronični bolniki in rekonvalescenti. V njih je moralo biti organizirano splošno, socialno in zdravstveno varstvo.⁶⁶⁷ Tako organizirani domovi naj ne bi postali zadnje prebivališče kroničnih, neozdravljivih bolnikov ali hiralnice, temveč domovi, v katerih so bolni integrirani z zdravimi starimi ljudmi in kjer je še mogoče čutiti nekaj življenja ter življenje v njih ni povsem brezupno kot v specializiranih negovalnih domovih s kronično in neozdravljivo bolnimi.

Po ugotovitvah dr. Bojana Accetta so domovi za stare že sredi šestdesetih let 20. stoletja, torej že pred uradno sprejetimi odloki, v Sloveniji postajali domovi kombiniranega tipa, saj so tudi tisti domovi, ki so bili namenjeni sprva sprejemu le zdravih starih ljudi, že po nekajmesečnem delovanju imeli precejšnje število ležečih kroničnih bolnikov, potrebnih intenzivne nege.⁶⁶⁸

POSPEŠEN RAZVOJ DOMOV ZA STARE 1972–1992

Čas od druge polovice 60. let do začetka 90. let 20. stoletja je bil za razvoj domov za stare, ne glede na ekonomske težave, ugoden. Obdobje pospešenega razvoja področja zavodskega varstva odraslih, predvsem starih ljudi, se je pričelo z ustanovitvijo Sklada za gradnjo stanovanj in domov za upokojence pri Skupnosti pokojninsko-invalidskega zavarovanja Slovenije leta 1972 ter določitvijo normativov leta 1976. Pred njim je za reševanje stanovanjskih potreb upokojencev in invalidov skrbel v začetku leta 1966 ustanovljeni Sklad

⁶⁶⁵ Milošević Arnold, *Razvoj domov za stare*, str. 269.

⁶⁶⁶ Mali, *Od hiralnic do domov za stare*, str. 50, 51.

⁶⁶⁷ Accetto, *Staranje, starost in starostno varstvo*, str. 47.

⁶⁶⁸ Prav tam, str. 48.

Republiške skupnosti socialnega zavarovanja. Ustanovitev sklada kot večinskega vira sredstev za sanacije in adaptacije, dograditve in nove gradnje domov je Skupnost socialnih zavodov Slovenije postavila kot mejnik v razvojni fazi domov. Iz njega se je financirala gradnja domov do leta 1990, to pa je napovedalo tretje obdobje (1972–1992) v razvoju skrbi za starejše. Obdobje tretje razvojne faze v oskrbi starejših, kot jo pozna Skupnost socialnih zavodov Slovenije, se v časovni dimenziji skoraj ujema s socialnogerontološkim modelom domov za stare ljudi in obdobjem postopne profesionalizacije socialnega dela v domovih, kot razvoj domov deli stroka socialnega dela.

Na osnovi hitrega razvoja gerontologije in njenih spoznanj so se spreminjali standardi in kakovost dela v domovih; postopno se je začelo tudi bolj sistematično zagotavljati domske zmogljivosti in zaposlovati ustreznejše kadre.

V obdobju hitrega razvoja domov je bilo v ospredju zagotavljanje prostorskih razmer, ustreznih naraščajoči zdravstveni zahtevnosti in številu oskrbovancev. Poskrbljeno je bilo tudi za njihovo kadrovsko okrepitev. Izboljševanje prostorskih in materialnih razmer za delovanje zavodov je namreč krepilo njihova prizadevanja za izboljšanje strokovne in izobrazbene strukture zaposlenih, uvajanje novih oblik in vsebin ter uveljavitev in višjo raven strokovnega dela.⁶⁶⁹ Na zavedanje o potrebi po spreminjanju standarda in kakovosti dela v domovih sta vplivala tudi nastanek in hiter razvoj gerontologije.

Gerontološko društvo Slovenije, ki je še danes eden izmed pomembnih dejavnikov strokovnega razvoja starostnega varstva, je bilo ustanovljeno leta 1969. Na hiter in kakovosten razvoj domskega varstva starih je pomembno vplival že omenjeni dr. Bojan Accetto, sprva zdravnik v enem izmed ljubljanskih domov in predlagatelj ustanovitve gerontološkega inštituta. Gerontološki inštitut v Trnovem v Ljubljani, ki je bil ustanovljen leta 1966 in katerega delno vlogo je v začetku devetdesetih let prevzel Inštitut Antona Trstenjaka, je deloval do druge polovice osemdesetih let. Gerontološki inštitut, katerega idejni vodja je bil dr. Accetto, je bil predvsem medicinsko-gerontološki, odlikovalo pa ga je tudi interdisciplinarno gledanje na starost, saj je uravnoteženo pripisoval pomen tako telesnemu zdravju kot psihičnemu in socialnemu življenju v starosti.⁶⁷⁰ Kljub prizadevanjem direktorja dr. Accetta, da bi se kompleksno in interdisciplinarno ukvarjal z vsem, kar zadeva starost in staranje, torej, da bi povsem prerasel v interdisciplinarno institucijo, se ta cilj le ni v celoti uresničil, čeprav so pri raziskavah inštituta sodelovali tudi družboslovci.⁶⁷¹

V okviru tega modela domov za stare je postalo vse pomembneje graditi domove v mestih in na podeželju z namenom, da bi starejši ljudje kljub bivanju v instituciji lahko živeli v podobnem okolju kot pred odhodom v institucijo. V

669 Cizelj, *Strateški razvojni program*, str. 12.

670 Mali, *Od hiralnic do domov za stare*, str. 53.

671 Milošević Arnold, *Razvoj domov za stare*, str. 272.

ospredje se je postavljalo tudi interdisciplinarnost socialne gerontologije. Dr. Accetto je uspešno delo v socialni gerontologiji videl le v sodelovanju in usklajevanju socialnih in zdravstvenih služb. Razvijal je ideje o ustanovitvi zunanjih služb in dejavnosti socialne gerontologije, o individualnih, upokojskih stanovanjih, ki bi bila manjša in nezahtevna za vzdrževanje.⁶⁷² Menil je, da bi v skrbi za stare bilo potrebno urediti poleg zdravstvenih problemov tudi njihov ekonomski položaj (urediti pokojnine in njihove stanovanjske probleme), kar je pomenilo izvajanje socialne politike, vključujoč sodelovanje socialnih delavcev, sociologov, psihologov, ekonomistov, gradbenikov, urbanistov, arhitektov, strokovnjakov zavodov za socialno zavarovanje in drugih.

Ker je socialna gerontologija zelo vplivala na delo in življenje v domovih, se je kvaliteta življenja v domovih za stare postopoma izboljševala. Domovi so dobili status institucije, namenjene starim in predvsem bolnim ljudem. V njih se je zaposlovalo ustrezno usposobljen kader: zdravstvene delavce različnih stopenj izobrazbe in specialnosti (bolničarje, zdravstvene tehnike, medicinske sestre z višjo in pozneje tudi z visoko izobrazbo, fizioterapevte, delovne terapevte, zdravnike); v osemdesetih letih pa še socialne delavke. Z vključitvijo tovrstnega kadra se je v delovanju domov začelo poudarjati pomen medsebojnih odnosov, medsebojnega sodelovanja stanovalcev, osebja in svojcev; socialno delo tovrstnega kadra se je usmerjalo tudi na osebne probleme stanovalcev, na njihovo izražanje čustev in krepitev njihove avtonomije.⁶⁷³

Z namensko grajenimi in sodobnimi domovi so se zmanjševali tudi predsodki do njih. V takratnem konceptu domov za stare so bili to pravzaprav domovi za upokojence. Zato so na novo zgrajeni domovi ustrezali zlasti zdravim in pomičnim ljudem, pozabljalo pa se je denimo na invalide. V novih domovih tako ni bilo zadostnega števila invalidskih vozičkov, dvigal, posebnih prostorov za fizioterapijo, delovno terapijo in drugih, za vzdrževanje sposobnosti starih ljudi pomembnih dejavnosti. To je oviralo kakovost bivanja stanovalcev s fizičnimi ovirami pa tudi razvoj strokovnih dejavnosti, ki bi stanovalcem pomagale ohranjati funkcionalne sposobnosti. Zagotavljanje čim večjega števila postelj v domovih je zahtevalo skromne standarde gradnje. V domovih so tudi prevladovali dvo- in večposteljne sobe, kar ni dopuščalo zasebnosti. Premalo je bilo tudi toaletnih prostorov. Te napake so se odpravljale v zadnjem, prehodnem obdobju (1986–1990) delovanja Sklada za gradnjo stanovanj in domov za upokojence pri Skupnosti pokojninsko-invalidskega zavarovanja Slovenije. Izboljševale so se neustrezne prostorske razmere obstoječih zavodov in gradile nadomestne in nove gradnje.⁶⁷⁴

672 Mali, *Od hiralnic do domov za stare*, str. 52.

673 Hlebec in Mali, *Tipologija razvoja institucionalne oskrbe starejših ljudi*, str. 31.

674 Cizelj, *Strateški razvojni program*, str. 12.

DOM UPOKOJENCEV CENTER, TABOR - POLJANE

Kot izrazit problem se je skrb za ostarele v Sloveniji pojavila v sedemdesetih letih 20. stoletja. Ljubljana se je s težavami, ki so jih s seboj prinašale industrializacija, urbanizacija in modernizacija, soočala že pred tem. Na začetku šestdesetih let minulega stoletja je bilo več kot očitno, da obstoječe zmogljivosti domov na območju Ljubljane ne zadoščajo dejanskim potrebam za reševanje vprašanja oskrbe starejših ljudi. S preoblikovanjem nekaterih ljubljanskih zavodov, kjer so pred vojno in med njo bivali stari ljudje, v drug tip socialnih ustanov je Ljubljana po vojni izgubila precej dotedanjih zmogljivosti. Čeprav so Ljubljancane, bivajoče v teh zavodih, kot že rečeno, preselili v domove izven Ljubljane, pa se je s porastom življenjske dobe in naraščajočim številom starejših ljudi v demografski strukturi prebivalstva vprašanje oskrbe in nege ostarelih v ljubljanskih občinah pojavilo temu navkljub.

Po številu starejšega prebivalstva je med ljubljanskimi občinami z 18 % prebivalcev, starejših nad 65 let, od katerih jih je bilo potrebnih domskega varstva 5 %, vse od šestdesetih let izstopala občina Ljubljana Center.⁶⁷⁵ Ljubljana je sicer delno nadomestilo za izgubljene zmogljivosti dobila leta 1953, ko je bil dograjen Dom Bokalci. S postavitvijo sodobnih gerontoloških smernic v prvi polovici šestdesetih let, katerih izhodišče je bilo, da morajo stari ljudje imeti možnost bivanja v vajelem okolju in da ne smejo biti izločeni iz družbe, se je ugotavljalo, da tem principom tudi Dom Bokalci ne ustreza, saj ni imel še urejene prometne povezave z mestom. Zato je bil pritisk prosilcev za sprejem v dom na Poljanah, kljub slabšim bivalnim razmeram, v primerjavi s povpraševanjem po bivanju v Domu Bokalci večji.

V takšnih okoliščinah je občinski odbor Ljubljana Center oziroma njegov Svet za socialno varstvo začel leta 1961 priprave na gradnjo novega stanovanjskega objekta, ki je sčasoma prerasel v Dom upokojencev Center, Tabor - Poljane (DUC), ki ga v nadaljevanju tudi predstavljam. Dom upokojencev Center, Tabor - Poljane je zelo reprezentativen primer opisanega zgodovinskega razvoja domov za starejše, njegova sestavna enota Dom na Taboru pa je tudi prvi sodobno in namensko, v skladu s takrat utemeljenimi načeli gerontologije, zgrajen dom za stare ljudi v Sloveniji.

Kombiniran in odprt tip doma, Dom upokojencev Center, Tabor - Poljane, je bil kot enovita organizacija z dvema dislociranima enotama v občini Ljubljana Center s skupno finančno, socialno, kadrovsko in individualno poslovodsko službo registriran pri Okrožnem gospodarskem sodišču v Ljubljani julija 1974.

⁶⁷⁵ Po popisu prebivalstva iz leta 1981 sta v Sloveniji po indeksu staranja najbolj izstopali občini Ljubljana Center in Tolmin. – SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 506, Plan dela, poročilo Doma upokojencev center za leto 1985, Demografski podatki.

Ustanovitelj Doma upokojencev Center, s prvotno samostojnima enotama, Domom Tabor in Domom Poljane, je julija 1975 postala Skupnost socialnega skrbstva občine Ljubljana Center. V obravnavanem obdobju je DUC deloval po določilih zakona o socialnem skrbstvu, statutu, svojem hišnem redu in skladno z drugimi določili zavoda. Z Domom Tabor in Domom Poljane, združenima v DUC, je občina Ljubljana Center, ki se je že sredi šestdesetih let 20. stoletja pri zagotavljanju dostojnega življenja v starosti začela srečevati z izzivi moderne družbe – s staranjem prebivalstva in dolgoživostjo družbe –, reševala vedno bolj pereče vprašanje oskrbe starejših ljudi.

Izredno koncentracijo starih ljudi je imel predel Stara Ljubljana. Tendenca staranja prebivalstva v občini Ljubljana Center pa se je kazala tudi še v prihodnje. Zato se je v okoliščinah, ko je v domovih za starejše iskalo oskrbo, nego ter zaščito vedno več starejših oseb, upokojencev, kroničnih bolnikov, bolnikov z rednimi dohodki, osamljenih, oseb, stalno odvisnih od tuje pomoči in zdravstvenega varstva, izgradnja doma za starejše kazala kot nujna. Predvsem v urbanih okoljih, kot je to bil ljubljanski prostor, se je v spremenjenih družbenih razmerah, ko je naraščalo zaposlovanje žensk in se je oblikovala atomizirana družina ter so se gradila majhna stanovanja, kazala potreba po domovih za starejše.

S sociološko preobrazbo družbe so domovi za starejše vse bolj postajali drugi dom starejših ljudi, upokojencev, ki zaradi kronične bolezni in starostne onemoglosti niso bili sposobni samostojne oskrbe, vse manj pa pribežališče občinskih revežev in ljudi brez poklica ter sredstev za preživljanje.⁶⁷⁶

Sklad za socialno varstvo občine Ljubljana Center je tako leta 1963 na osnovi takrat obstoječih težav, ki so izhajale iz vsakodnevnih potreb, in zaradi dejstva, da še ni bilo sodobno urejenega doma, ki bi ponujal delovno terapijo ostarelih ljudi in bi hkrati zagotavljal svoje storitve tudi zunanjim upokojencem, prosil Stanovanjski sklad občine Ljubljana Center za odobritev posojila; prijavil pa se je tudi na I. natečaj za dajanje posojil in izjemnih pomoči iz sklada za socialne ustanove v namen gradnje doma počitka.⁶⁷⁷ Dom upokojencev Tabor, z začetno kapaciteto 120 ležišč, katerega investitor in ustanovitelj je 8. julija 1965 z ustanovitveno odločbo Skupščine Ljubljana Center postala Skupščina občine Ljubljana Center oziroma Sklad za družbeno varstvo, je bil dograjen in operativen februarja 1966.⁶⁷⁸

Po otvoritvi leta 1966 je dom poleg zdravih starejših oseb sprejemal tudi bolne starejše ljudi, po želji z lastnim pohištvom, pa tudi prehodne stanovalce – rekonvalescente. Ko se je sredi sedemdesetih let minulega stoletja Domu

676 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 489.

677 SI_ZAL_LJU/0718, š. 18, a. e. 525.

678 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 494, Poročilo o 3-letnem delu doma upokojencev Tabor ter možnosti njegovega nadaljnjeega razvoja.

upokojevcev Tabor priključil Dom za oskrbovance Poljane, se je združen dom poimenoval v Dom upokojevcev Center, Tabor-Poljane (DUC).⁶⁷⁹ Dom upokojevcev Center, Tabor-Poljane, je z vključitvijo v program družbene skrbi za stare ljudi v občini Ljubljana Center postal splošna socialna ustanova na področju socialnega skrbstva z opravljanjem zavodskega varstva odraslih oseb.

Prvi stanovanjci po dograditvi Doma upokojevcev Tabor februarja 1966 so bili športniki štirih hokejskih reprezentanc, ki so se takrat udeleževale svetovnega prvenstva v hokeju na ledu v Ljubljani. Dobiček, ki ga je dom od tega imel, mu je zadoščal za pokritje tekočega vzdrževanja prvega leta delovanja. Kot eden redkih namensko projektiran in grajen dom za starostnike v tistem času v Sloveniji je z rednim poslovanjem pričel aprila 1966. Do polne zasedenosti konec istega leta je tudi oddajal sobe skupinam in posameznim rekonvalescentom.⁶⁸⁰ Januarja 1967 je Dom upokojevcev Tabor (DUT) prevzel od Prehodnega mladinskega doma v upravljanje kompleks bivšega gradu Kodeljevo. Z lastnimi sredstvi, ustvarjenimi od svojih storitev v prvem letu delovanja – poleg oddajanja sob je več kot deset mesecev pripravljal in dostavljal hrano Onkološkemu inštitutu zaradi adaptacijskih del kuhinje slednjega –, je preuredil grad Kodeljevo v svojo depandanso z 41 posteljami.⁶⁸¹ Depandansa Kodeljevo, obdana z lepim parkom, primernim za sprehode in letno bivanje oskrbovancev, z zdravstveno službo se je konstituirala 20. marca 1967.⁶⁸²

K Domu upokojevcev Tabor je bil v letu 1973 dograjen še prizidek. Stavba A z zmogljivostjo 120 postelj in stavba B z zmogljivostjo 200 postelj, ki sta bili med seboj funkcionalno in prostorsko povezani, sta od tedaj skupaj lahko sprejeli 320 oskrbovancev.⁶⁸³ Po razširitvi kapacitet je Dom na Taboru imel 186 enoposteljnih, 51 dvoposteljnih in 8 večposteljnih sob. To je pomenilo, da je 58 % oskrbovancev živelo v enoposteljnih, 32 % oskrbovancev v dvoposteljnih in 10 % oskrbovancev v štiriposteljnih sobah.⁶⁸⁴

Arhitektura zgradbe je ustrezala temeljnim načelom doma. Dom je ostarelim z vso splošno oskrbo, po potrebi tudi z varstvom in nego, tako laično kot medicinsko, želel zagotoviti osebno varnost, hkrati pa jim omogočiti kar največjo

679 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 500, Poročilo o delu Doma upokojevcev Center Tabor-Poljane za leto 1978. Ljubljana, marec 1979.

680 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 494, Poročilo o 3-letnem delu doma upokojevcev Tabor ter možnosti njegovega nadaljnega razvoja.

681 SI_ZAL_LJU/0718, 15/492, Poročilo o delu v domovih za upokojevce v letu 1967; SI_ZAL_LJU/0718, 15/494, Poročilo o 3-letnem delu doma upokojevcev Tabor ter možnosti njegovega nadaljnega razvoja.

682 SI_ZAL_LJU/0718, 15/494, Poročilo o 3-letnem delu doma upokojevcev Tabor ter možnosti njegovega nadaljnega razvoja; SI_ZAL_LJU/0718, 15/492, Poročilo za l. 1967.

683 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 509, Poročilo o delu Doma upokojevcev Center Tabor-Poljane za leto 1987. Ljubljana, maj 1988.

684 SI_ZAL_LJU/0718, š. 1, a. e. 9, Dom upokojevcev Center, Tabor-Poljane, Ljubljana, Tabor 10.

individualnost. Stanovanjski prostori so zato bili zvečine eno- do dvoposteljni. Sobe so imele sanitarije in z izjemo 8 večposteljnih sob tudi individualen balkon; vsaka etaža (19) pa čajno kuhinjo. Dom na Taboru je imel 9 dnevnih sob in 10 dnevnih koticov. Opremljenost doma je bila v drugi polovici sedemdesetih let sledeča: imel je 177 WC-jev, kar je pomenilo, da je bil 1 WC za 1,8 oskrbovanca; 36 kopalnic, kar je pomenilo, da je eno kopalnico uporabljalo 9 oskrbovancev. Vsa domska oprema je bila funkcionalno prilagojena zmogljivostim starostnikov.⁶⁸⁵

V obeh domovih občine Ljubljana Center je bilo že pred njuno združitvijo poskrbljeno tudi za zdravstveno varstvo. V ilustracijo naj povem, da je leta 1966 zdravnik v obeh domovih delal 7 do 8 ur tedensko. Domova sta imela tudi urejeno celodnevno medicinsko službo, ponoči pa dežurno strežnico. Svojim oskrbovancem sta ponujala tudi razvedrilo. V Domu na Taboru so jim bili na razpolago televizija, radijski sprejemnik, obsežna diskoteka in biblioteka, prirejali so razna predavanja, obstajali so tudi prvi zametki zaposlitvene terapije v obliki šivanja, kvačkanja; v Domu Poljane pa so takrat uredili knjižnico, nabavili televizijski in radijski sprejemnik, prav tako so organizirali razne kratkočasne dejavnosti in zaposlitveno terapijo.⁶⁸⁶ Pritličje Doma na Taboru je imelo kuhinjo, manjši klubski prostor in restavracijo. V kleti so bili pralnica, pedikura ter skladiščni prostori. Restavracija, klubski prostor, pedikura in delno pralnica so bili namenjeni tudi drugim, ne le upokojujencem.⁶⁸⁷

Dom upokojujencev Tabor je kot prvi v Sloveniji postal dom odprtega tipa. To je pomenilo, da je pionirsko začel izvajati zunanjo dejavnost. Starejšim ljudem v okolišju je dal možnost za zagotavljanje pomoči. Najpogosteje so starostniki koristili pomoč pri pripravi ali dostavi redne, starosti primerne prehrane, pri vzdrževanju osebne higiene, pri gospodinjskih opravilih in pri zmanjševanju občutka osamljenosti.

Dom upokojujencev Poljane občine Ljubljana Center pa je bil ustanovljen leta 1947 v starih stavbah bivšega samostana. Aprila 1975 je dobil prizidek s 130 posteljami. V letu 1984 je bil stari del Doma na Poljanah, v katerem je tedaj živelo 54 oskrbovancev, porušen. Konec leta 1986 je bil končan program gradnje II. faze Doma na Poljanah. Z njim je dom dobil 50 posteljnih kapacitet, novo kuhinjo, ambulantne prostore, prostore za fizioterapijo in delovno terapijo ter funkcionalno ureditev doma. Ob Poljanski cesti je bilo v okviru tega programa

685 SI_ZAL_LJU/0718, š. 1, a. e. 9, Dom upokojujencev Center, Tabor-Poljane, Ljubljana, Tabor 10 in SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 489, Poročilo o delu v domovih za upokojujence v letu 1966. Ljubljana, dne 5. 4. 1967.

686 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 489, Poročilo o delu v domovih za upokojujence v letu 1966. Ljubljana, dne 5. 4. 1967.

687 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 494, Poročilo o 3-letnem delu doma upokojujencev Tabor ter možnosti njegovega nadaljnje razvoja.

gradnje zgrajenih tudi prek 54 manjših stanovanj za upokojence: 24 garsonjer, 28 enosobnih stanovanj, 3 enoinpolsobna stanovanja in eno dvosobno stanovanje.⁶⁸⁸ Z odprtjem novega stanovanjskega objekta za upokojence oziroma z njegovo funkcionalno pripojitvijo na Dom upokojencev Poljane je bil pri razvijanju zunanje dejavnosti storjen precejšen napredek. Dom na Poljanah je stanovalcem v 56 stanovanjskih enotah kljub vsem funkcionalnim možnostim za popolno samostojno življenje in starejšim ljudem v občini Center ponudil naslednje servisne usluge: pranje in likanje posteljnega in osebne perila, pomoč pri čiščenju stanovanja, več možnosti prehranjevanja, možnost spremljanja kulturnih in drugih prireditev v domu, s čimer se je še bolj približal potrebam in interesom starejših ljudi. Poleg Zdravstvenega doma Center, Rdečega križa in drugih je DUC (oziroma enota Poljane) v okviru organizacijske oziroma vsebinske zasnove širše družbene pomoči s to dograditvijo nastopil v vlogi izvajalca nekaterih oblik pomoči.⁶⁸⁹ S tem se je začela uresničevati ideja iz šestdesetih let, da bi se ob Domu na Poljanah zaradi izredne koncentracije starejših ljudi v njegovi okolici moral razviti center za raznovrstne uslužnostne dejavnosti.⁶⁹⁰

V pritličju te stavbe so bili leta 1986 v okviru javnega programa pri Domu upokojencev Poljane do IV. gradbene faze zgrajeni prostori za trgovski in gostinski lokal. Gostinski lokal za pripravo dietne prehrane za občane mesta Ljubljane je prevzel DUC. S tem se je rešilo velik problem zagotavljanja ustrezne dietne prehrane sladkornih bolnikov; v drugi polovici osemdesetih let jih je v ožjem središču Ljubljane živelo okoli 10 tisoč, na širšem mestnem območju pa celo 20 tisoč. Tudi prostore za samopostrežno trgovino, ki bi bili namenjeni najrazličnejšim dejavnostim Zveze društev upokojencev mesta Ljubljane, naj bi prevzel DUC. V njih naj bi se izvajal program univerze III. življenjskega obdobja, prirejale kulturne, športno-rekreacijske prireditve in podobno.⁶⁹¹ Prostori za samopostrežno trgovino so bili v letu 1989 odprodani; z delom sredstev, pridobljenih od prodaje, pa so dogradili obrat za hitro pripravo hrane – restavracijo in kava bar Kobra.⁶⁹²

Za zgodovinski razvoj doma je značilno, da je njegovo osebje ob razvijanju svojega dela upoštevalo spoznanja sodobne gerontologije, predvsem pa spreminjajoče se potrebe in interese starejših in starih ljudi na območju te občine. Spoznanja in organizacijsko strokovni koncepti delovanja DUC-a so postali tudi

688 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 509, Poročilo o delu Doma upokojencev Center Tabor-Poljane za leto 1987. Ljubljana, maj 1988.

689 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 509, Poročilo o delu doma upokojencev Center, Tabor-Poljane, za leto 1986. Ljubljana, marec 1987.

690 SI_ZAL_LJU/0718, š. 15, a. e. 490, Dopolnitev koncepta o družbeni skrbi za starejše prebivalce Ljubljane z nekaterimi konkretnimi predlogi.

691 SI_ZAL_LJU/0718, š. 21, a. e. 567, Zaključki in predlogi.

692 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 512, Poročilo o delu doma upokojencev Center, Tabor-Poljane za leto 1990. Ljubljana, april 1991.

osnova za oblikovanje in sprejem področnih predpisov, dogovorov, sporazumov in kadrovskih normativov, prehrane in tehničnih standardov za izgradnjo domov ter za obseg in vsebino zdravstvenega varstva oskrbovancev v domovih. Dom je tako rekoč sooblikoval socialno politiko, in to predvsem na področju družbenega varstva starejših ljudi. Poleg osnovne dejavnosti – oskrbe starostnikov – DUC od same ustanovitve izvaja tudi zunanjo dejavnost, v okviru katere zagotavlja različne oblike pomoči in storitev za starejše osebe, živeče v svojih domovih. Starejši ljudje so z njim pridobili možnost za prehranjevanje, dnevno oskrbo in vključevanje v različne domske aktivnosti. DUC jim je ponudil tudi možnost pedikure, pranja in likanja perila.

Zavodsko varstvo odraslih oseb je opredeljeval zakon o socialnem skrbstvu, ki je kot temeljne naloge opredeljeval: osnovno in dodatno oskrbo, dietno prehrano, zdravstveno varstvo oziroma zdravstveno nego.

Osnovna oskrba je obsegala nastanitve v opremljenih in vzdrževanih sobah; uporabo vseh skupnih prostorov in naprav za oskrbovance; celodnevno, starosti prilagojeno prehrano; vzdrževanje (pranje, likanje, šivanje) osebnega in zavodskega perila; skrb za izvajanje osebne higijene; zagotavljanje razmer za ohranjanje življenjske aktivnosti.

Dodatna oskrba je vključevala intenzivnejšo varstvo in pomoč pri opravljanju osnovnih življenjskih funkcij. Do dietne prehrane so bili upravičeni oskrbovanci z zdravniškim priporočilom.

Zdravstveno varstvo oziroma nega pa je obsegala program osnovnega zdravstvenega varstva in del klinično bolnišničnega varstva.

Poleg temeljnih nalog so domovi kot zunanjo dejavnost izvajali naslednje storitve: 1. Zagotavljali so ustrezno, tudi dietno prehrano kot tudi organizacijo dostave hrane; 2. Dnevno oskrbo s časovno opredelitvijo dnevne nastanitve, vključno z ustrezno prehrano, zdravstvenim varstvom in vključitvijo v različne zaposlitvene dejavnosti; 3. Zdravstveno varstvo in nego na domu, predvsem v zdravstvenovzgojnem smislu; nekateri domovi pa so v primeru, da te dejavnosti ni imel v programu območni zdravstveni dom, opravljali oni; 4. Domovi so zagotavljali tudi prostorske možnosti za razvoj klubskih dejavnosti upokojencev; 5. Pranje perila, sčasoma tudi strojnega; 6. Pedikuro; 7. Kulturne, športno-rekreacijske in druge podobne prireditve.⁶⁹³

Po tako široko zastavljenem programu in konceptu je deloval od ustanovitve tudi Dom upokojencev Center, Tabor - Poljane. Uveljavil je novo vsebino dela, ki je vplivala na spreminjanje odnosa uporabnikov in širše družbe do domskega varstva. Ljudje na domove za stare niso več gledali kot na hiralnice, temveč

693 SI_ZAL_LJU/0718, š. 21, a. e. 573, Program delovanja domov za upokojence-starejše občane in družbene skrbi za starejše ljudi.

kot na prostor, kjer človek lahko dočaka starost varno in brez skrbi, kaj bo, ko opeša. Odločitve in razlogi za odhod v dom so se skozi čas spreminjali. Še sredi sedemdesetih let sta bila glavna razloga za odhod v dom nerešeno stanovanjsko vprašanje in eksistenčna ogroženost, konec osemdesetih let minulega stoletja pa so to postajale bolezen, osamljenost in potreba po tuji pomoči pri opravljanju osnovnih življenjskih funkcij.⁶⁹⁴

Dom upokojencev Center, Tabor - Poljane se je z vsebino in načinom delovanja uveljavil v Sloveniji in Jugoslaviji ter zamejstvu. S svojimi izkušnjami in spoznanji je postal vzorčni model pri snovanju domskega varstva odraslih oseb in družbenega varstva starih ljudi. Z razvijanjem in opravljanjem zunanjih dejavnosti si je prizadeval, da bi živel s krajani. Dom je postal tudi učna baza za študente tedanje višje šole za socialne delavce, srednje in višje šole za medicinske sestre, zdravnike specializante s področja geriatrije pa tudi za študente sociologije današnje Fakultete za družbene vede.⁶⁹⁵

Potem ko je bila v sedemdesetih letih minulega stoletja v iskanju ustreznega odgovora na naraščajoče potrebe ostarelih sprožena organizirana družbena akcija, je Ljubljana v osemdesetih letih z izgradnjo domov v Bežigradu in Šiški leta 1980, v Mostah leta 1983 in na Koleziji leta 1982 svoje zmogljivosti podvojila. Obstoječe kapacitete domov v Ljubljani so se glede na potrebe približale zadostni ravni. Zmogljivosti ljubljanskih domov za upokojence so leta 1986 omogočale 6,5 % Ljubljancanom v starosti nad 65 let vključitev v domove, kar pomeni, da so zmogljivosti domov presegle zahteve mednarodnih standardov. Zahteva teh je bila, da mora biti 5 % občanom v starosti nad 65 let omogočena vključitev v domsko varstvo.⁶⁹⁶

Spolna struktura v domsko oskrbo vključenih starejših občanov se je v ljubljanskih domovih upokojencev gibala v korist žensk. Med 1.651 oskrbovanci so bili konec leta 1986 v domsko oskrbo vključeni 1.301 ženska ali 79 % in 350 moških ali 21 %. Razmerje je bilo takrat že več let konstantno.

Povprečna starost oskrbovancev DUC se je v opazovanem obdobju postopno iz leta v leto višala. Leta 1974 je znašala 78,4 leta, leta 1983 pa že 81,1 leta. Povprečna starost oskrbovancev, starih nad 65 let, je leta 1983 znašala 82,3 leta.⁶⁹⁷

Povprečna starost oskrbovancev ljubljanskih domov pa se je leta 1986 gibala od 75 do 82 let. Največji delež oskrbovancev (44,8 %) je bil v starostnem razredu

694 SI_ZAL_LJU/0718, š. 21, a. e. 573, Program delovanja domov za upokojence-starejše občane in družbene skrbi za starejše ljudi.

695 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 505, Stari ljudje v občini Ljubljana center krajevne skupnosti in dom upokojencev Center. Ljubljana, februarja 1984.

696 SI_ZAL_LJU/0718, š. 21, a. e. 567, Dejavnost domov za upokojence-starejše občane v Ljubljani 1976–1986.

697 SI_ZAL_LJU/0718, š. 16, a. e. 506, Poročilo Doma upokojencev Center za leto 1985.

med 80 in 90 leti. Od vseh v domsko oskrbo vključenih oskrbovancev jih je bilo takrat 24 % pokretnih, 33,6 % delno pokretnih in 42,3 % nepokretnih.⁶⁹⁸

ZAKLJUČEK

Povojni socialistični sistem je s pospešeno industrializacijo in modernizacijo spremenil družbeni položaj starih ljudi. S pojavom zavarovanja za čas upokojitve je postala starost institucionalizirana. Status posebne kategorije prebivalcev so stari ljudje dobili prav s pomočjo institucij.

Domovi za stare ljudi so postali eden od možnih prostorov za življenje v starosti, saj so s pojavom upokojevanja in z zagotavljanjem sredstev za življenje v starosti pri starih ljudeh pridobili drugačen pomen, kot so jih imeli do tedaj. Socialne ustanove pred vojno, ki so bile po kapaciteti postelj sicer na zavidljivi ravni, so stanovalcem zagotavljale izredno nizek življenjski standard. Te socialne ustanove so bile v glavnem hiralnice in ubožnice, njihovi stanovalci pa občinski reveži, in ne upokojnenci z lastnimi sredstvi. Pravica starih ljudi do pokojnine jim je dala možnost zahtevati za plačilo bivanja v instituciji boljše življenjske razmere in boljšo oskrbo. Čeprav so stari ljudje imeli možnost izbire življenjskega prostora pri nas že pred in med vojno, pa so jim tedanji domovi zagotavljali le preživetje in ne boljšega življenja.

Ljubljana je v osemdesetih letih z izgradnjo domov dohitela najnujnejše potrebe po družbeni pomoči ostarelim. Če so bili rezultati pri razvijanju splošnega zavodskega varstva starejših oseb na zadovoljivi ravni, pa so bili ti na področju razvijanja služb in pomoči za starejše ljudi, še živeče na svojih domovih, manj ugodni. Kazalo je, da je treba sredstva iz Sklada za izgradnjo domov pri SPIZ usmeriti v sanacijo obstoječih domov starejšega datuma, v prostorsko prilagoditev domov novim potrebam in v gradnjo tako imenovanih varovanih stanovanj za upokojnence v Ljubljani.⁶⁹⁹

698 SI_ZAL_LJU/0718, š. 21, a. e. 567, Dejavnost domov za upokojnence - starejše občane v Ljubljani 1976–1986.

699 SI_ZAL_LJU/0718, š. 21, a. e. 567, Zaključki in predlogi.

